

ІЗ ДРІБНИХ НАРИСІВ ЕРІХА ГАРТЛЕБЕНА.

II. Телячий котлет*).

— І хто ви такий по ремеслу, коли вільно спитати?

— Я... гм... так, я юрист.

— Урядник?

— Ні. Скажім... приватний учений.

— А так, так. Ну, Богу дякувати!

— Чому?

— Та — я питаю із обережності. Ви згадали передше, що мали приятелів, котрі — простіть — були поетами. Се мене тьокнуло. Бо видите, таких зовсім нема. Або се приятелі і тоді не поети, або се поети, а тоді — можете їх про мене уважати своїми приятелями — але ошукаєте ся завжди. Поети, се найнужденіші, найсумніші драбуги від світа.

— Там до сто чортів!

Я без жарту налякав ся. Сей може сороклітній малий панок з золотими окулярами і шпаківатою, короткостриженою головою робив доси вражінє чоловіка з манерами і в резервою. Де він всів до могого кунє, не тямлю. Від Фльоренції до Верони спав я гарненько, а коли потім протер очі і глипнув у вчасний ранок, сидів він напротив мене. Згоді за Боценом ми розбалакались і все, що він доси сказав, було властиво цілком розумне і путнє, аж тут нараз оттака бомба!

— Що ж ви маєте супроти нещасливих поетів?

*) Див. Л. Н. В. 1901, кн. III., стор. 352—354.

— Я лікар божевільних, — відповів він з хистом. — І оповім вам одну історію. Історію про телячий котлет.

— Я сильно зацікавлений.

— Се було в часі, який тепер ледви собі ще уявити можна : в тім часі, як іще не було поїздів Д. Тоді чоловік тішив ся не знати як, коли дістав купе з тоалетою. Але поступ часів незвичайний!... Отже, було се так перед двадцяти роками. Я студював у Цюриху. Я властиво не знаю, чому, бо вчити ся там не було що. Навпаки: вони відкрили тоді, що всі духові хвороби походять із алкоголю і впивали ся страшенно водою. Як то звичайно каже ся в новинках про убійства в газетах: При вході явив ся страшений вид...

Я жив на дуже скромній квартирі в низу над озером у Рісбаху. Крім мене було ще кілька німецьких Росіянок — тоді саме почали жінщини брикати ся. Вони пили багато чаю і скурювали силу цигарет, зрештою були се цілком неповинні кізочки. Потім був іще там один лєнський добряга, про якого не знав ніхто нічого певного, ані звідки він, ані скільки мав літ, ані як властиво називав ся. Деякі вмовляли в себе, що він ще дитиною dokonав якогось успішного атентату, а пізнійше шмигнув із Сибіру. На всякий спосіб певне було, що його велика сумлінність і щира пошана, яку чув для науки, перешкодили йому доси зробити іспити. Се була гармонійна душа, а всякий рід іспита розстроював його і відпихав його як щось неделікатне і брутальне. Він був анархіст і носив навіть літом усе вовняний шаль. Вкінці за головну парсуну, за властивий осередок малого пансіону ухвалив наш поет, Едвард Пот, з th на кінці, котрого ми всі більше або менше обожали і носили на руках.

Коли розміркую собі добре, то з мене був тоді навіжений осел. Я мав респект перед тим широкоротим стихолатом без гумору; ще нині стидно мені. Та й з иньшими було не ліпше — і я бодайвилічив ся тоді.

Отже Едвард Пот — зрештою я сильно пересвідчений, що се th було його власним концептом та що він властиво називав ся так як кождий цілком звичайний иньший Pott (корито) — отже сей Потт був у першій лінії поетом почувань. Знаєте, так: во сльозою в дїрці від гудзика. Се його страшенно боліло, що на сьвітї стілько голоду і нужди і він що лише міг на се зарадити, те й робив. Було се нерав дуже зворушливе. Цілком лютим міг

він зробити ся, коли став говорити про лиходіїв тої всеї неволі, про т. зв. тиранів. До таких зачисляв по части короновані голови. через що й обрав собі безпечний побут у вольній Швайцарії; по части зачисляв сюди властителів певних державних паперів, посідачів гіпотек, властителів домів і тим подібних злочинців. Супроти них міг він, коли був роздразнений, бути дуже злим. Ми, його почитателі, піклували ся ним заєдно дуже, коли приступив до него такий скажений напад супроти тиранів. Ми вже тоді догадували ся, що того рода напади дотикали його живійше ніж зачіплених тиранів і було нам прикро дивити ся, як він мучив ся так через тих злих людей. Тоді майже правильно його нападали жолудкові корчі і годі було жартувати з тим при його утлім здоров'ю. Він поучував нас тоді, коли ми виявляли йому свій жаль, що саме в тім лежить властива мука поетичної душі і обдаровував наше співчутє нескінчено гордою і болющою усьмішкою.

Се було одно, найголовніша точка — його поетизованє, його „поезиза боротьби“ — як він се називав. Але на сїм іще не кінець. Мав він іще другу рівно-ж невичерпану властивість. Чи вгадаєте?

— Любов, — замітив я недбало.

— Дивне диво! Таки видно, що ви бували з поетами. Як-же би ви і вгадали інакше? — Отже — любов. У двадцяти роках знає ся, розумієте, цілком певно, що се таке. Пізнійше завісїдї затемнює ся се не одному. Настають нові слова. — Та — се не належить до річи. А дивіть, яка тут люба околиця! — —

Він хотів перервати свої думки і кивнувши головою показав крізь вікно. В ту мить всунули ся ми в тунель. Та коли ми знов виринули, перед нами лежав Інсбрук. Ми мали перестанок, висїли і зїли дещо. Повернуло з полудня.

Потім, коли ми сидїли знов у своїх кутах купе, він мовчав. У його минулась охота до балачки і я побоював ся вже, що ніколи не почую історії телячого котлета. Наколи я повідїв, що йому при оповіданю зайшло щось немиле в думку, то лякав ся зачіпити його про се знов і глядїв також мовчки на всьміхнені луки в долині Інна.

Нагло випрямив ся він одним рухом у гору.

— Ба... хто сказав А., той мусить сказати й Б. Отже слухайте далї, — закуривши цигаро говорив він давнім, живим, кусливим тоном далї:

— Отже любов. Так. Наш шановний Едвард був також великим ліриком любови. Хотяй він сам, не вважаючи на своїх двадцять три роки поводився з жінками доси без виїмки більше ніж ніжно, то в своїх поезіях плавав він зовсім не плятонічно — найрадше *à la Rolla Мюссета*. Скоро лише дійшло до віршів, виявляв він себе клятим розпусником — а в буденнім житю паленів перед кожною служницею і ховав ся полохливо до своєї кімнатки.

Та мала наша господиня дочку... Анну, девятнадцятилітню. Без неї цілий пансіон не міг би був існувати. Бо хоч вона ходила рано і з полудня до великої торгівлі білизни, де мала занятя касієрки, вела ще побіч того цілий домашній лад. Стара мати була занадто повільна і вглублена меланхолійно в своїх добрих, давніх часах, в часах, заким її дорогий, добрий муж її з сего ні з того покинув її, — отже Анна робила все, дбала про все і була всім.

Як мені вам її описати? Ніколи вдруге пізнійше не бачив я щось таке величаве, розкішне... знаєте: таке в найкрасшій значіноу слова розкішне, як та дівчина! Вона була велика, дужа — а преці така м'ягка і кругла в формах — архятвір.

Оповідач замовк на хвилю. Цигаро хотіло згаснути. Закурив його знов сильно пихкаючи.

— Так, — мовив далі, — така була вона тоді, з початку, як ми прийшли на пансіон. Тоді сяла вона здоров'єм, так що Едвард уважав її не за цілком гарну та інтересну, натомість Омар і я подивляли її. Омар називав ся у нас російський медик з анархістичним серцем дїтвака; він був, розумієть ся, також фанатичним прихильником тверезости і тому ми охрестили його іменем великого халіфа Омара, про котрого подають, що велів свого власного сина вбити на смерть за те, що пив вино. Ми оба запалали відразу тихою і горячою любовю до Анни. Як глибоко засіла вона в серці дивачного і скупого на слова Омара, сего не міг я ніколи видобути з него. У мене — та й про себе також не годен я знати більше — ніщо не дурить більше, як спомин чути.

Чей зайвим буде говорити, що ми були добрі і порядні молодці і надавали нашій пошані виднійші вирази. Ми проводили панну Анну вечером на переміну зі skleпу до дому, давали їй цвіти, возили її на озеро і відчитували Раскольнікова Достоевського. Ніжнійшим годі було бути. Вона відповідала на нашу під-

даність рівною, тихою, майже сестриною ввічливістю і відплачувала нашу вірність тим, що давала нам купувати в ряди-годи дещо для дому, але лише такі річи, які можна було брати у купця на вагу, як цукор, сіль, перець і иньші приправи. Також і такі предмети, які були достаточнo означені сгалою ціною по знайомих склепах, як масло за стілько і стілько, чай, кава і так далі, могли ми приносити і передовсім я вивязував ся в тих орудках на моє тихе вдоволенє зручнійше. Омар купив раз у своїй розсіяности за два франки цинамону!

Так, ви всьміхаєте ся — але я можу вам сказати: мене все чим раз більше болить, як згадаю той час у пансіоні, а при тім був він таки найкрасшим у моім житю.

Дивно: ми вважали за річ цілком природну, що Анна закохала ся в поеті. І ми самі були винні, що вона від разу поводи-ла ся з ним як із висшим еством. Миж преці робили так само перед нею. Він з початку ледви спостерігав її, вона була занадто крепка для него — але згодом-перегодом, коли він мусів почути німе, безрадне старанє дівчини о його згляди, коли личко Анни блідло і блідло чим раз більше, а її очі ставали більші і смутніші, тоді почав він займати ся нею. Він відбував з нею вечірні проходи... Омар і я йшли за ними в віддаленю двацяти кроків. Як невимущена була вона в поведженю з нами, так заклопотана, по-лохлива і покірпа була вона в товаристві Едварда. А при тім не говорив він вправді ніяких річий, які захопували-б її віддих, нав-паки, викладав їй з найможливішою педантерією науку міжна-родньої соціальної демократії і проповідав, коли вже дуже роз-палив ся, про близьку по трьох круглих літах революцію. Але ніщо не потішило її, вона цілком посоловіла і лише коли не-коли пересувала по нїм дивним поглядом — поглядом, який мене тоді налякав і який мені ще тепер верзе ся в споминах. Ми всі знали, що вона була добре вихована і чиста дівчина — і як же вона прийшла до таких поглядів?

Не знаю, чи й Омар видів той дикий огонь у її очах, про се ми не балакали — але про що ми часто балакали і що нас чим раз більшою наповняло журою, се була чим раз більша зміна в її здоровлю. Без ніякої видної причини стратила вона свій цвитучий вигляд, свою сьвіжість і чахла. Ми оба дурні студенти медицини ломили собі голову над тим припадком і, розуміє ся, не догадували ся, що би се могло бути і приневолили її вкінці мно-

тими намовами і штучками піти до одного славного лікаря і дати оглянути себе. Коли вернула і побачила, що ми чекаємо напружені спинивши дух на її вість, усміхнулася втомлено і сказала:

— Ах, ваш доктор думав наперед, що мені щось трапилося, питав мене, чи не маю я соколика, дурноватий гільтай. Тепер бодай уже знаю, чому люди в склепі хитають головами і зазирають на мене...

— І щож сказав потім пан доктор. Анно? — спитав я.

— Що в мене трохи блідачка і маю пити багато молока і заживати залізо утробняний тран.. більше нічого.

Наша журба через се не усунула ся, тим більше, що не вважаючи на приписані ліки вона чим раз більше ниділа. Вона потребувала тепер майже в двое стільки часу на дорогу до склепу, а як приходила вечір домів, була така втомлена, що ледви її ноги носили. Сідала собі тоді тихо в старім кріслі з поручами і гладила своє чоло. Скаржила ся на біль голови, раз-у-раз на глухий, тяжкий біль голови.

— Вона тужить за смертю, — сказав Омар одного вечера до мене зітхнувши. Він не глянув на мене, тільки вийшов.

Я не був уже тоді на стільки романтичним у фізіологічних справах, щоб годити ся на його думку, але всеж таки вплив Едварда на її стан був очевидний. В його присутності уступала втома від неї, а на її місці наступало горячкове напружене і сильне подразнене. А коли він відійшов потім, то ставала вона подвійно апатичною.

Тоді уперве ошукав ся я на Едварді. Той егоїстичний спокій духа, з яким дивив ся він на хід річей, як він усе холодний і все ввічливий, немов цілком не спостерігав западу і терпінь бідного, дурного сотворіння і приймав від неї спокійно кожду пестливість немов щось цілком природне, як він приміром приймав спокійно, що вона для него добірнійше варила, коли він звичайно „не міг“ їсти того, що їли иньші — все те збентежило мене тоді перший раз. Але я думав тоді ще, що се індивідуальна слабкість характеру у Едварда — аж пізнійше, прочитавши пильно біографію Гетого, впав я на те, що пани поети мають уже взагалі те до себе — великі, як і малі.

Дійшло до кінця. Одного субітнього вечера — вона так довго волікала ся, бо в суботу вечір одержувала свою тижневу платню — вискочила вона нагло при вечері від стола, вдарила

обома руками по голові, підняла страшний крик і впала горілиць. Омар і я занесли її на ліжку, мати роздягала її серед безупинних глухих заводів і вона не встала вже більше.

Се трівало ще вісім днів. У перших днях була вона часто ще годинами при тямці, була погідна і розмовляла з нами приязнійше і веселійше, ніж у останнім часі перед тим. Питала нас про поета — але його так поразила та страшна хвиля її упадку, що вибрався на кілька днів до одної заприятельованої сім'ї в околиці, а коли вернув і ми йому розповіли, як вона має ся і бажає його бачити, сказав, що се зворушило би його занадто, як би побачив її.

Страшно було, як вона в ночі співала в своїх горячкових фантазіях — голосно, цілком голосно — дитячі народні пісні і сьміялася в перервах. Чуйний, одеревілий, опутаний студеними страхами, лежав я в ліжку і наслухував. І ще иньший тон домішувався до її співу; зразу не знав я, що се таке, аж потім замітив, що се був Омар, що лежав у спальні обік мене і стогнав.

В п'ятницю коло полудня прийшла вона останній раз до пам'яті, а коли розтулила очі і оглянула все, була се також її остання радість. Бо ми положили багато весняних цвітів на її ліжку. То був май. Але коли хотіла сягнути по них, рамя не послужило їй уже більше. В останніх днях замирав їй один член по одному. Тоді щез усміх, з яким дивилася на цвіти. Вона задумалася і спитала:

- Що нині за день, мамо?
- П'ятниця, кохана дитино.
- П'ятниця? — Чи Ти не забула, мамо, щоби пан Едвард дістав свій телячий котлет?
- Добре, моя дитино, але не думай про те. Як-же почуваш себе?

Вона не дала ніякої ясної відповіді більше. Знов втратила свідомість. Вечером сконала.

З телячим котлетом мало се таку звязь. У наших пансіоні був що кілька день у тижні все той самий обід. Так приходили кожної п'ятниці вепрові котлети на стіл. Але що поет „не міг“ їсти вепрових котлетів, то Анна завела так, що для него куповано все окремо телячий котлет, який вона сама пекла. Се була її остання думка, що її мати могла про се забути.

Едвард був того полудня на Цюріхській горі і творив... цикл „Анна“, в яким дуже гарно оспівав її „бідну долю“. Як прийшов вечером додів, то було для нас неможливе розмовляти з ним. Але щось через тиждень по похороні бідної Анни — при чім поет, розуміється, яснів неприсутністю — оповідали ми йому про ті останні хвили її тям і про останнє питанє, яке вона сказала. Тоді він хвилю мовчав і видно роздумував. Потім зітхнув і сказав хитнувши головою :

— Так, так! Жінки до останку не перестають турбувати ся такими буденними справами.

Ледви договорив ті слова, дістав від мене кілька поличників з права і з ліва від моїх обох рук, так що пішов у-затоки геть далеко поперек дороги. Потім крикнув я йому ще кілька сильніших, обидливих слів і пішов. В мині кипіло і я страшенно запив ся того вечера — мій вірний Омар, що мене вкінці відшукав, мав клопіт зі мною.

Видите: від тоді я противний поетови. І не лише сему, бо все, що я від тоді чув і читав та ще й мої власні клінічні замітки утверджують мене в тім пересвідченню, що поети — се цілком нужденний ґатунок людей. А більше не маю що сказати.

З німецького переклав

М. Анжів.

